

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної
історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та
археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та
здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній
конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**»,
яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх,
хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» <i>Засоба Катерина, Водько Владислав</i>	68
СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р. <i>Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана</i>	75
ГОРДІЙВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ <i>Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор</i>	85
ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ <i>Ковальчук Анна, Бабенко Людмила</i>	95
НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.) <i>Корнійчук Руслана, Діанова Наталія</i>	103
РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІ-ХVІІ СТ. <i>Коришунів Іван, Сєкерська Олена</i>	111
ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА <i>Кучеренко Світлана</i>	120
ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США <i>Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Віктор</i>	128
АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ ІЛІНКА <i>Лукинюк Максим, Сєкерська Олена</i>	135
ФРАНЦУЗЬКА ГРОМАДА В ОДЕСІ У ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД <i>Малога Олексій, Діанова Наталія</i>	143
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ОДЕСІ: ПОШУК НОВИХ РЕАЛІЙ 1925-1929 РР. <i>Матієнко Олена, Савченко Віктор</i>	152

Ковальчук Анна, здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)

Бабенко Людмила, д.і.н., професор кафедри історії України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

м. Полтава

УДК 94(477.53):[378.6:37(477.53)]

ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ

Анотація. У статті досліджуються ключові етапи розвитку Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (ПНПУ) як частина історії Полтавського краю. На основі архівних матеріалів, наукових досліджень та усних свідчень проаналізовано історичні виклики: боротьбу з русифікацією, радянські репресії, структурні реформи. Особлива увага приділена реабілітації пам'яті репресованих, ювілейним ініціативам та сучасним освітнім трендам.

Ключові слова: ПНПУ, Полтавщина, вища педагогічна освіта, репресії, історична пам'ять, національна ідентичність.

Тема становлення вищої освіти в регіональному вимірі завжди викликала високий інтерес як науковців, так і громадськості. Це є визнанням важливості інтелектуальної сфери у розвитку будь-якого регіону, а також функціонування власне закладів вищої освіти. Адже вони формують кадровий потенціал різних галузей і напрямків економіки, науки, культури, освіти, гуманітарну ауру суспільства, транслують через знання систему цінностей, які визначають рівень цивілізованості. Разом з тим

історія вищої освіти краю загалом та окремих закладів вищої освіти зокрема є частиною краєзнавчої проблематики.

В історії Полтавщини діяльність Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка займає поважне місце. Назву кілька чинників, що його визначають: це найстаріший заклад вищої освіти в нашому краї та серед педагогічних інститутів / університетів України; його становлення є зрізом суспільно-політичних трансформацій державно-політичного устрою та структурних реформ у галузі вищої освіти; на прикладі ПНПУ можна простежити зростання плеяди видатних педагогів, науковців, учасників національно-визвольного руху, які навчалися або викладали у стінах ПНПУ. Ще один чинник вирізняє педагогічний університет серед інших – він є центром гуманітарної освіти регіону та головним осередком історико-краєзнавчих досліджень. Останнє реалізується як через навчання, так і через дослідження.

Водночас історія самого Полтавського педуніверситету є предметом наукових досліджень. Її вивчали і продовжують вивчати викладачі і студенти, які водночас також популяризують досягнення ЗВО у різних галузях діяльності. Приводами до актуалізації таких досліджень було відзначення ювілейних дат, зокрема 100-річчя заснування університету у 2014 році, 100-річчя створення у його структурі факультетів (2018, 2019 рр.) та інших дат.

Полтавський учительський інститут був створений 1 липня 1914 року наказом імперського міністра освіти. Навчальний процес розпочався 12 вересня цього ж року з 26 студентами. Статус учительських інститутів був зумовлений тогочасними потребами в підготовці вчителів для вищих початкових шкіл, які давали неповну загальну середню освіту й належали до закладів професійної освіти. Перший директор інституту Олександр Волнін, який перебував на посаді до 1917 року, згадується як талановитий організатор освітнього процесу й викладач педагогіки, психології й логіки [5, с. 9].

Олександр Волнін, став ключовою фігурою у становленні національної педагогічної освіти у Полтаві. За його ініціативи було

розроблено навчальні програми, орієнтовані на підготовку вчителів-українців, що було революційним кроком у умовах Російської імперії. Волнін запровадив курси українознавства, літератури та історії, які викладалися рідною мовою, що суперечило офіційній політиці русифікації. Згідно з архівними документами зі збірника «Полтавський педагогічний університет: забуті сторінки історії» [6, с. 45–50], він особисто брав участь у підборі викладачів, віддаючи перевагу фахівцям з патріотичними поглядами. Серед його інновацій — створення педагогічної бібліотеки з україномовними підручниками, що стала основою для майбутніх наукових досліджень.

Наступник О. Волніна, Олекса Левицький, очолив інститут у бурхливий період Української революції. Його головним завданням стало збереження автономії закладу серед політичної нестабільності. Левицький відстоював право викладати українською мовою та захищав інститут від втручання з боку тимчасових органів влади. Як свідчать фотографії з видання «ПНПУ у світлинах» [10, с. 64], саме за його керівництва інститут переїхав до історичної будівлі колишньої Другої чоловічої гімназії (нині навчальний корпус № 1), що символізувало зв'язок з національною освітньою традицією. О. Левицький також організував перші педагогічні конференції, де обговорювалися методи виховання в умовах державотворення.

З вдячністю згадуємо наполегливу працю педагогів і науковців, які розбудовували в стінах педагогічного вишу дух академізму, культ знань. В часи Української революції Полтава стала університетським містом. Серед запроєктованих гетьманом Павлом Скоропадським університетів відкриття одного з них передбачалося у Полтаві. Документальне й фактичне підтвердження цього у своїх дослідженнях зробили полтавські науковці, а найбільш ґрунтовно підійшов до висвітлення цього процесу Леонід Булава [5, с. 13]. Так, у губернському центрі запрацював історико-філологічний факультет, відкриття якого стало можливим завдяки ініціативі Полтавського товариства “Просвіта”, головою якого був Олекса Августинович Левицький, одночасно й директор учительського інституту. 3 серпня 1918 року

відбулася нарада, в якій взяли участь представники земства та культурно-просвітницьких товариств, які розглянули статут і кошторис історико-філологічного факультету, розроблений О. Левицьким, рекомендований кадровий склад. Потім ці установчі документи були надіслані на розгляд у Міністерство народної освіти Української держави. Ініціативу полтавців підтримав відомий історик, голова Харківської “Просвіти” Дмитро Багалій. Він взяв дієву участь у залученні харківських вчених до читання лекцій для студентів історико-філологічного факультету. Урочисте відкриття історико-філологічного факультету відбулося 6 жовтня 1918 року в міському театрі. Привітання від Гетьмана Української держави П. Скоропадського, голови ради міністрів Ф. Лизогуба, міністра народної освіти М. Василенка зачитав головуючий на зборах губернський комісар народної освіти Віктор Андрієвський [5, с. 14].

Зазначимо, що відкриття історико-філологічного факультету викликало велике піднесення на тлі українізації освіти, національно-культурного життя, сплеск інтересу до українознавчих навчальних дисциплін, історії України. Прикметно, що свій виступ на урочистому засіданні Дмитро Багалій назвав “В чім була історія України і як її треба науково викладати”. В умовах фінансової скрути, фактичної відсутності державного фінансування кошти на функціонування історико-філологічного факультету мали благодійний характер, зокрема їх виділяли Спілка споживчих товариств Полтавщини, повітове земство, Український банк, міське самоврядування та ін. Отже можемо констатувати, що система вищої освіти Полтавщини бере свій початок саме з розбудови педагогічної освіти. Навіть більшовицька влада, визнавши потребу підготовки вчительських та наукових кадрів, не знищила, а пристосувала їх для потреб радянської влади [11, с. 209-210].

В умовах більшовицької влади, яка з позицій класової боротьби намагалася вихолостити традиції дореволюційної освіти, відбулися структурно-організаційні зміни у діяльності Учительського інституту та історико-філологічного факультету університету. У 1921 році шляхом об’єднання цих двох закладів

був створений Полтавський інститут народної освіти (ІНО). Його першим ректором став професор Володимир Щепотьєв (1921 - 1923), який відіграв помітну роль в організації освіти і науки Полтавщини. Влада констатувала, що брак учительських кадрів спостерігався і в наступні роки, особливо в контексті кампанії боротьби з неписьменністю [11, с. 230].

Подальші етапи діяльності Полтавського педагогічного вишу тісно пов'язані з тими суспільно-політичними та соціально-економічними трансформаціями, які відбувалися загалом у країні та на Полтавщині. До об'єднання в інституті, перейменованому на педагогічний, існували чотири відділення - основне, словесно-історичне, природниче та фізико-математичне. У структурі ІНО з'явилися три секції: математична, природничо-географічна та гуманітарна. А в 1930 році інститут реорганізовано в Полтавський інститут соціального виховання з дошкільним і шкільним факультетами, які включали агробіологічний, техніко-математичний, історико-економічний та мовно-літературний відділи. 1933 року інститут отримав назву Педагогічний інститут із поділом на факультети [6, с. 120–125].

З початком німецько-радянської війни інститут було евакуйовано з окупованої території Полтавщини, а відновлення роботи і навчального процесу припадає на 1943 рік. Знову функціонували факультети історико-філологічний, фізико-математичний та природничий. Остаточна відмова від поєднання сталася у 1966 році, зокрема, історико-філологічний факультет розділили на історичний та філологічний [5, с. 67]. В наступні десятиліття розширилася фахова підготовка в педагогічному виші, зокрема в 1977 році з'явилися факультет підготовки вчителів початкових класів (нині – педагогічної та мистецької освіти), у 1978 – засновано факультет загальнотехнічних дисциплін і праці (нині факультет технологій і дизайну).

Оновлення парадигми вищої освіти у ПНПУ відбулося з проголошенням державної самостійності України. У 1999 році – інститут було перетворено на Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, що стало поштовхом до розвитку нових спеціальностей [2, с. 34–38]. А в

2009 році університету надано статус національного. Відтоді університет значно розширив спектр підготовки фахівців, зокрема вісім факультетів та два навчально-наукових інститутів готують, окрім вчителів за предметними спеціалізаціями, журналістів, перекладачів, археологів, культурологів, спортивних тренерів, організаторів позашкільля, менеджерів у сфері освіти тощо.

Одним із найбільш перспективних напрямів дослідження історії ПНПУ є її написання через біографії викладачів і науковців, що присвятили своє життя становленню і розвитку закладу. Ще в 1998 році була започаткована серія “Історія Полтавського педагогічного університету в особах” [4]. У кількох випусках знайшли відображення постаті багатьох видатних педагогів Олексі Левицького, Володимира Щепотьєва, Павла Клепацького, Наталії Мірзи-Авакянц, Григорія Ващенко, Володимира Пархоменка та ін. Особливо соціально значущим стало з’ясування біографій репресованих діячів, пов’язаних з університетом. Саме через долі людей яскраво окреслюється епоха з її тоталітарною сутністю. Наприклад, педагог Павло Макаренко в останньому листі до родини, написаному з в’язниці, писав: «Моя провина лише в тому, що я любив рідне слово більше, ніж догми партії» [7, арк. 14–18]. Іншим прикладом може бути Микола Коваленко. У його записнику знайшли вірш із рядком "Україна — вільна птаха, та крила підрізані тьмою". Слідчі інтерпретували це як заклик до відокремлення України від СРСР. Після тортур у полтавській в’язниці його відправили етапом на Соловки до одного з найжорстокіших таборів ГУЛАГу. Про подальшу долю М. Коваленка нічого не відомо: в архівній справі є лише сухе "вислано", а родині повідомили, що він "зник безвісти" [9].

Іншою серією видань, що дозволяє відтворювати історію університету, є Серія “Науковці університету”. Книги виходять у формі біобібліографічних покажчиків. Наприклад, однією з перших в цій низці стала книга, присвячена академікові Володимирі Пащенку, який пройшов усі сходинки науково-професійного становлення і 18 років був ректором закладу [1].

Кожна структурна зміна в університеті відображає відповідь на виклики часу: цифровізацію, глобалізацію освіти,

потребу в інноваційних педагогічних методах. Разом з тим ПНПУ продовжує зберігати традиції, закладені з часу заснування, поєднуючи їх із сучасними трендами. Історія Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка відображає мужність та незламність української освіти. Пройшовши через русифікацію, репресії та війни, університет зберіг місію центру національної ідентичності Полтавщини завдяки керівникам і викладачам — від О. Волніна, що заклав основи українознавства, до сучасних реформаторів, які інтегрували його в глобальний освітній простір. Важливим напрямом залишається відродження історичної пам'яті: реабілітація репресованих, меморіальні ініціативи, дослідження забутих сторінок минулого, пошанування сучасних героїв - випускників ПНПУ, які віддали життя за Україну в російсько-українській війні. Сьогодні ПНПУ, поєднуючи традиції з інноваціями (структурні реформи, цифрові технології, міжнародна співпраця), продовжує формувати майбутнє, доводячи, що знання і воля до свободи є запорукою успішного майбутнього. Університет зберіг свою місію — бути осередком знань, патріотизму, національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Володимир Олександрович Пащенко: біобібліографічний покажчик / за ред. М.І. Степаненка. Полтава : ПНПУ, 2010. 148 с.
2. Єрмак О. П. Столітня історія Полтавського педагогічного університету. Полтава: ПНПУ, 2014. 300 с.
3. Подих столітньої історії // Університетський збірник. Полтава: ПНПУ, 2014. 200 с.
4. Історія ПНПУ в особах. Полтава: ПНПУ, 2004. 150 с.
5. Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка: збірник матеріалів і біобібліографічні покажчики. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка. 2018. 456 с.
6. Забуті сторінки історії: збірник архівних документів та досліджень. Полтава: ПНПУ, 2010. 320 с.

7. Ковальчук М. О. Репресована освіта: Полтавський педагогічний університет у 1930-х роках. Полтава: ПНПУ, 2015. 180 с.
8. Сергійчук В. І. Трагедія українського студентства під більшовицьким терором. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2010. 240 с.
9. Усні свідчення родини Коваленків // Архів Полтавського краєзнавчого музею. Фонд «Усна історія», спр. 45, 2005 р.
10. ПНПУ у світлинах / упоряд. І. В. Семенчук. Полтава: ПНПУ, 2019. 180 с.
11. Полтавщина. Історичний нарис. Полтава : Дивосвіт, 2005. 592 с.

Kovalchuk Anna, a first-level of higher education student, majoring in 014.05 Secondary Education (Biology and Human Health)

Babenko Liudmyla, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine

V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

Poltava

HISTORY OF POLTAVA NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN THE CONTEXT OF POLTAVA REGION HISTORY

Abstract. *The article examines the key stages of development of Poltava National Pedagogical University as a part of the history of Poltava region. On the basis of archival materials, scientific research and oral testimonies, the author analyzes historical challenges: the struggle against Russification, Soviet repressions, and structural reforms. Particular attention is paid to the rehabilitation of the memory of the repressed, anniversary initiatives, and modern educational trends.*

Key words: *PNPU, Poltava region, higher pedagogical education, repression, historical memory, national identity.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.